

Електронна бібліотека як складова системи бібліотечно-інформаційного забезпечення сімейних лікарів



*Тамара Проценко,
здобувач КНУКіМ*

Ефективний розвиток медичної галузі в Україні неможливий без надійного бібліотечно-інформаційного забезпечення, тому органічною її складовою має бути формування цілісної системи створення, пошуку, аналітико-синтетичного опрацювання, зберігання, розповсюдження, організації доступу до регіональних, національних і світових галузевих ресурсів з метою повного й оперативного задоволення інформаційних потреб (ІІ) як медиків в цілому, так і сімейних лікарів, зокрема.

Окремі історичні та сучасні аспекти забезпечення інформацією медичних працівників досліджувались у працях І. Галарник, Т. Горбаченко, Ю. Дрешер, Н. Козлюк, Т. Монько, В. Москаленко, В. Пономаренка, А. Уваренка. Науковому обґрунтуванню галузевої системи бібліотечно-інформаційного забезпечення діяльності сімейних лікарів сприяли дослідження таких бібліотекознавців та бібліографознавців, як І. Давидова, В. Загуменна, В. Ільганасєва, Н. Кушнарєнко, Т. Новальська, Л. Петрова, М. Слободяник, А. Соляник, Ю. Столярєв, Л. Філіпова, В. Шейко, де розглядаються напрями трансформації бібліотечно-інформаційної діяльності в умовах інформатизації. Особливий інтерес становлять статті Н. Артамонової, Н. Орлеанської, Т. Остапенко, Р. Павленко, присвячені бібліотечно-інформаційному забезпеченню фахівців медичної галузі. Проте проблема у цілому залишилась за межами їхніх досліджень.

Теоретично важливими для обґрунтування моделі електронної бібліотеки сімейного лікаря та впровадження інноваційних технологій в організацію інформаційно-бібліотечного обслуговування таких користувачів стали роботи Я. Шрайберга, Л. Костєнка, О. Баркової, Т. Павлуші, Г. Шемаєвої.

Інформаційні системи в бібліотечній справі існують і розвиваються фактично з часу появи комп'ютерної техніки. Останніми роками з'являються нові типи систем або різновиди існуючих, наприклад: бібліографічні бази даних, фактографічні бази даних. Бібліотеки почали брати на себе нові функції — накопичення і збереження інформації в електронному вигляді та на машинних носіях і, до того ж, вони стали виробниками електронної бібліографічної продукції. Дедалі більше великих бібліотек переходять до випуску повнотекстових баз даних, електронних копій журналів, довідників, енциклопедій, монографій на компакт-дисках або забезпечують доступ до наукової інформації через мережі. Нові технології передачі інформації на основі Інтернет докорінно змінюють технологію інформаційного обміну між його учасниками, адже сімейний лікар, перебуваючи у своїй амбулаторії (кабінеті) і маючи комп'ютер,

підключений до мережі Інтернет, може забезпечити собі доступ до різних електронних ресурсів.

Але незважаючи на таку можливість, кожен медик повинен мати власну інформаційну та інформаційно-бібліотечну систему. Для аргументації цього можна провести аналогію з традиційними паперовими носіями інформації. Хоча кожен спеціаліст, принаймні у великих містах, має доступ до бібліотечних фондів великих бібліотек, у нього завжди є домашня бібліотека, і певна невелика частина її книжок належить до категорії "настільних". У кожного спеціаліста накопичуються і зберігаються конспекти, копії статей, бібліографічні покажчики, нотатки тощо.

Становлення електронних бібліотек є однією з об'єктивних вимог розвитку сучасної інформаційної цивілізації. Водночас, як стверджує Н. Шаронова [4], в Україні переважно більшість електронних ресурсів створює та підтримує кожна бібліотека окремо, без належної взаємодії та координації. Сьогодні основними ресурсами, що формують бібліотеки України, залишаються електронні каталоги і бібліографічні бази даних. Створення електронних бібліотек у більшості випадків є далекою перспективою.

Водночас електронні бібліотеки являють собою галузь інтенсивних досліджень та сферу активної практичної діяльності. Це новий клас інформаційних систем, який значно розширює спектр інформаційного обслуговування користувачів. Роботи зі створення електронних бібліотек підтримуються національними програмами і мають відповідне фінансування в багатьох країнах світу: США, Японії, Великобританії, Франції, Німеччині, країнах Скандинавії, Росії, Китаї. Значний науковий і практичний інтерес становить світовий і вітчизняний досвід впровадження електронних бібліотек.

В Україні основні проблеми формування електронних бібліотек пов'язані з тим, що відсутні комплексні (міжвідомчі) цільові державні програми (через брак фінансування, відсутність координації робіт). А це, в свою чергу, гальмує дослідження та розвиток цієї сфери інформаційної діяльності. Однак технології, спрямовані на формування електронних бібліотек, перебувають у стані розроблення та апробації, почасти лише завдяки ентузіазму фахівців інформаційної сфери. Необхідно розробити програми підтримки електронних бібліотек, створити організаційну та технологічну інфраструктуру для забезпечення їхнього функціонування, домогтися координації міжвідомчих, відомчих і регіональних програм і проектів розвитку ЕБ [3, с. 234].

Один із важливих напрямів у розробленні електронних бібліотек пов'язаний з представленням документів, що потребують оперативного надання. До цього переліку слід додати питання захисту інформації та її носіїв, ідентифікації доступу, технології архівування, довгострокового збереження даних. Значну увагу приділено розвитку і практичному застосуванню технологій поцифрування.

Електронні бібліотеки є перспективним засобом організації інформаційних ресурсів та надання інформаційних послуг користувачам, незалежно від їхнього місцезнаходження. Процеси інтеграції інформаційних ресурсів країни в єдине загальнодоступне інформаційне поле, формування проблемно-орієнтованих інформаційних просторів сприяють досягненню якісно нового рівня інформаційного обслуговування споживачів. Саме електронні бібліотеки можуть стати інтеграторами, концентраторами та, певною мірою, навігаторами в інформаційному середовищі, забезпечувати технологічні умови для управління електронними ресурсами

з метою вдосконалення бібліотечно-інформаційних сервісів та інтеграції країни в світову інформаційну інфраструктуру.

Фахівці поділяють електронні бібліотеки на універсальні та спеціалізовані. В універсальній — інформаційний ресурс охоплює усі галузі знання. За формами подання матеріалу універсальність полягає в наданні всіх видів документів із застосуванням розширеного набору форматів представлення гетерогенної інформації. Спеціалізовані електронні бібліотеки, в основному, відіграють роль складових великих інформаційних систем, до яких вони входять як підсистеми, наближаючись за своїми функціями до повнотекстових баз даних. Спеціалізація здійснюється також за рахунок додаткового набору програмних засобів, що уможливило здійснення певних маніпуляцій з об'єктами зберігання [3, с. 232].

Концепцію галузевої електронної бібліотеки запропонували Г. Шемаєва, Т. Шаповалова і Т. Приходько на прикладі діяльності Науково-інформаційного центру Інституту експериментальної і клінічної ветеринарної медицини [5]. Автори вважають, що завданнями для заснування електронної бібліотеки є: створення на основі інформаційних ресурсів фондів електронних видань і надання доступу до них; створення системи координації міжвідомчих, галузевих і регіональних проектів відтворення електронної бібліотеки в Україні; визначення загальносистемних правових та організаційних принципів організації і функціонування електронних бібліотек; розроблення архітектури логіко-лінгвістичного забезпечення та програмно-технологічних засобів для функціонування електронної бібліотеки; створення першочергових електронних бібліотек для апробації розроблених принципів та засобів [5, с. 16].

Науковці також сформулювали основні особливості електронної бібліотеки: профільність збереження інформації, наявність визначеної концепції формування інформаційного простору, доступного користувачам; інвентаризація, зокрема каталогізація, об'єктів і різних їхніх об'єднань, що становлять цей інформаційний простір [5, с. 16].

Проте, електронна бібліотека сімейної медицини має не лише визначати оптимальні стратегії формування власних ресурсів як частини фонду, а й забезпечувати доступ до світових галузевих інформаційних ресурсів. Тому функції електронної бібліотеки можна визначити більш розгорнуто:

- документно-комунікативна (головна онтологічна функція). Бібліотека забезпечує зв'язок між документом і користувачем, надаючи за його запитом бібліотечні, бібліографічні, інформаційні послуги;
- накопичення та збереження документованого знання (в умовах розвитку технічних засобів принципово важливою є організація довгострокового зберігання електронної інформації з перенесенням на носії, що з'являються внаслідок стрімкого розвитку комп'ютерної техніки);
- формування документно-інформаційного ресурсу. Це створення нової інформації на основі зібраної раніше (у цьому зв'язку підкреслимо важливість систематизованого упорядкування інформації для її ефективного використання);
- інформаційна (аналітична діяльність та формування систем, що надають знання);
- обслуговування. Внаслідок зростання кількості абонентів воно становитиме серйозну системну проблему, зумовлюючи неминучі зміни в режимі бібліотечного обслуговування: у перспективі більшість користувачів бібліотек — це онлайніві абоненти);
- допоміжні (виробнича, освітня, наукова, просвітницька та інші).

Отже, електронна бібліотека виконуватиме в електронному середовищі функції накопичення й збереження доку-

ментованих знань, надання доступу до них широкому колу користувачів. Як сучасна інформаційна система вона має розширити спектр послуг традиційної бібліотеки для віддалених абонентів через глобальні мережі в онлайн-режимі, надавати користувачам можливість оперативного набуття знань, одержувати інформацію, електронні документи.

Функціональними ознаками електронної бібліотеки як інформаційної системи, так і організаційної структури є:

- кероване середовище (що базується на мережних технологіях);
- фонд електронних документів (який може бути розподіленим у глобальній мережі, але закріпленим законодавчими актами та угодами між фондоутримачами);
- пошуковий апарат із механізмом інтелектуального пошуку;
- наявність користувачів;
- онлайн-режим одночасного доступу до документа багатьох користувачів;
- вільний або ліцензований доступ до інформаційних ресурсів;
- функціонування у правовому полі.

Отже, електронну бібліотеку розглядатимемо як комплекс інформаційних ресурсів, програмно-технічних та телекомунікаційних засобів, мережних онлайн-інформаційних систем, організаційних структур та інформаційних технологій. Такий комплекс спрямований на багатоаспектне забезпечення різноманітних інформаційних потреб споживачів завдяки формуванню систематизованих електронних інформаційних ресурсів, їхньому збереженню та підтриманню в актуальному стані, організації дистанційного доступу до документів, інформації та систематизованого знання. Він дає змогу здійснювати та розширювати основні сервіси традиційної бібліотеки в електронному середовищі.

Саме ж воно, ґрунтуючись на цифрових технологіях, комп'ютерній техніці і засобах телекомунікаційного зв'язку, є умовою та технологічним середовищем існування електронної бібліотеки. Важливим етапом її роботи є перехід від опрацювання інформації (зберігання, передача, трансформація) до її використання. Серйозному аналітичному осмисленню аспектів інформації мають передувати максимально повне виявлення, облік та використання можливих рукописних та друкованих джерел, кваліфікована допомога спеціалістів, якщо лікар не в змозі самостійно поставити діагноз або надати необхідну допомогу пацієнтові.

У технологічному режимі доцільним є формування електронної бібліотеки, інформаційно-ресурсними складовими якої є:

- електронний каталог, який відображав би обов'язковий примірник вітчизняних друкованих творів, що даватиме можливість увести його до зведеного каталогу книгозбірень країни;
- загальнодержавна реферативна база даних "Медицина для сімейного лікаря", яка розкриватиме зміст вітчизняних наукових видань і стане ядром пошуково-інформаційної системи електронної бібліотеки. З розвитком лінгвістичного забезпечення вона має перетворитися в базу знань для інтелектуалізації пошуку сімейними лікарями необхідної інформації;
- фонд електронних документів (універсальне зібрання комп'ютерних версій друкованих матеріалів). Мережний доступ до нього частково розв'язуватиме проблему доставляння документів у регіони.

Слід зважити на необхідність підготовки вітчизняних електронних ресурсів медичної галузі для міжнародного інформаційного обміну та співробітництва зі світовими інформаційними базами даних і службами доставляння документів. Це передбачає: а) багатомовне подання бібліографічної та

реферативної інформації публікацій; б) врахування міжнародних інформаційних стандартів і комунікативних форматів; в) застосування міжнародних класифікаторів для індексування наукових публікацій.

Упровадження комп'ютерних технологій на всіх ділянках бібліотечно-інформаційної роботи з сімейними лікарями значно впливає на формування складу інформаційних ресурсів та надання їх користувачам. Насамперед, доступ до медичних документів, періодичних видань, наукових досліджень у мережі Інтернет для сімейних лікарів має бути вільним. Наголосимо, що результати опитувань медиків свідчать, що в процесі пошуку необхідної інформації в мережі Інтернет, вони мали змогу отримати лише назву книги, документа або статті з вихідними бібліографічними даними за проблемою (відшукана інформація за змістом проблеми, як правило, черпалась із джерел, що не викликають довіри). Отже, проблема полягає в тому, щоб надати сімейному лікарю не лише посилання та бібліографічний опис джерела інформації, а й можливість отримати цю інформацію в електронній або в будь-якій іншій формі. Така проблема є надзвичайно актуальною, оскільки з'являється можливість інформувати тих сімейних лікарів, які працюють у віддалених регіонах України та не можуть відвідувати спеціальні бібліотеки.

Інформаційно-ресурсні складові електронних бібліотек потрібно формувати як фонди електронних документів, до яких має бути онлайн-доступ, та інформаційно-пошукові масиви із використанням бібліографічних, реферативних і лінгвістичних баз даних. Тому створення електронних бібліотек пов'язане з формуванням політематичних та багатовидових електронних інформаційних ресурсів, ефективність яких залежить від впровадження новітніх інформаційних технологій у створення електронних документів і формування пошукових інформаційних масивів з вторинною інформацією про першоджерела та метайнформацією.

Важливою складовою електронних ресурсів є повнотекстові документи в електронній формі. Формування фонду повнотекстових баз даних здійснюється декількома шляхами: придбанням електронних документів на матеріальних носіях (CD-ROM, DVD); оцифрування власних фондів з наступною організацією доступу до них як в мережному форматі, так і з допомогою перенесення інформації на матеріальній носій; організацією доступу в режимі он-лайн до повнотекстових електронних документів, що знаходяться в Інтернеті [2, с. 125]. Визначати пріоритети оцифрування друкованих видань слід після консультації з експертом у цій галузі медицини. Незважаючи на існування різних наукових шкіл, напрямів досліджень і точок зору, звернення до спеціаліста-експерта — це гарантія відбору найцінніших видань.

Наступним процесом є організація фонду онлайн-ових документів як нового виду бібліотечного фонду та складової цифрової бібліотеки [1, с. 8]. Усі надходження електронних документів до бібліотеки можна поділити, на думку автора, на два основні потоки. Перший — електронні документи, що видаються, розповсюджуються та надходять до бібліотеки на окремих постійних носіях (переважно, це компакт-диски), на яких вони і зберігаються. Організація фондів електронних документів на окремих носіях не має принципових відмінностей від формування традиційних бібліотечних фондів. Використання таких документів у бібліотечній аналогічній, наприклад, роботі з мікрофішами. Тобто необхідне спеціалізоване комп'ютерне обладнання для організації місць користувачів.

Другий потік електронних документів становлять документи, які надходять у вигляді файлів через комп'ютерні мережі або на тимчасових носіях для транспортування (гнучкі диски, магнітні стрічки, CD-RW). Файли таких документів переписуються на жорсткий диск файлового сховища. За ознакою мережного використання в режимі опе-

ративного доступу такі документи визначаються як онлайн-нові документи, їхнє використання потребує засобів віддаленого доступу — комп'ютерних мереж з відповідним програмно-технічним обладнанням. Відсутність окремих носіїв і мережеві засоби транспортування — це основні відмінності, які зумовлюють специфіку транспортування і використання фондів онлайн-ових документів [1, с. 9].

Електронні бібліотеки покликані виконувати ті функції, які притаманні взагалі традиційним як системі, що складалася історично: накопичення, впорядкування, зберігання та використання документованих знань. Як сучасні інформаційні системи вони мають забезпечити через глобальні мережі зручне та оперативне надання знань, інформації, електронних документів та копій першоджерел. У нових умовах економічного розвитку країни електронним бібліотекам належить відіграти роль повноцінних учасників інформаційного ринку, реалізувавши стратегію інформаційної діяльності традиційних бібліотек як соціальних інститутів у новому технологічному й інформаційному середовищі. Ефективність електронної бібліотеки полягає у забезпеченні вирішення таких проблем: традиційних (недостатня кількість примірників, обмежені площі книгосховищ, збереження книжкового фонду); повнішого задоволення інформаційних потреб користувача, незалежно від місця його знаходження; оперативного надання споживачу необхідних документів і даних; підвищення рівня інформаційної культури як користувачів, так і співробітників бібліотеки [3, с. 234].

З огляду на актуальність формування в Україні національних електронних інформаційних ресурсів територіального, галузевого та загальнодержавного рівнів, вирішення завдань розповсюдження суспільно значущої інформації в усі регіони країни та удосконалення інформаційного забезпечення сімейних лікарів, окреслимо такі стратегічні напрями формування електронних бібліотек як засобів комплексного вирішення означеного кола питань:

- побудова електронної бібліотеки як "центрального вузла" системи національних електронних інформаційних ресурсів із функціями національного центру дистанційних інформаційних сервісів та центрального депозитарію електронних ресурсів;
- створення систем електронних бібліотек за галузевою, територіальною, відомчою, тематичною ознакою у вигляді мережево пов'язаних "вузлів" геоінформаційних та проблемно-орієнтованих інформаційних просторів із функціями розподілених електронних фондів, депозитаріїв та архівів, регіональних та галузевих інформаційних сервісних служб.

Стосовно програмно-технічної реалізації загальної або типової електронної бібліотеки та загальнодержавної системи мережних електронних інформаційних ресурсів, то слід розглядати такі системні моделі, як електронна бібліотека з розподіленими ресурсами або мережна система електронних бібліотек. Вони будуватимуться на основі типових системних архітектур, відповідних протоколів зв'язку та інтероперабельних програмно-технічних сервісних засобів для досягнення взаємодії різнорідних інформаційних ресурсів завдяки використанню єдиного інтерфейсу користувача (із застосуванням веб-технологій).

Водночас, при самостійному відборі та придбанні електронних ресурсів працівникам бібліотеки потрібно зважати на низку факторів. Так, доцільно чітко уявляти, в чому полягає перевага конкретного електронного ресурсу порівняно з аналогічною інформацією в інших форматах; умови придбання (у тимчасове чи постійне користування); вартість [2, с. 128]. Важливо також здійснити оцінку програмного забезпечення, можливість встановлення ресурсу на локальну ме-

режу стаціонарної бібліотеки і можливість доступу до нього визначеної кількості користувачів.

Таким чином, загальний план роботи зі створення електронної бібліотеки сімейного лікаря може мати три етапи [3, с. 233]. На першому — необхідно забезпечити фінансування придбання, установки і запуску (тестування) обладнання (робоча станція, сканери, принтери) та програмних засобів, що надасть можливість функціонування такої бібліотеки. В Інтернеті потрібно представити електронні каталоги і бази даних власної генерації, відпрацювати технології формування повнотекстових електронних документів і поцифрування традиційних документів. Завершенням першого етапу є формування початкового варіанту (робочої моделі) електронної бібліотеки і її випробовування в мережі Інтернет.

Для здійснення другого етапу потрібно додати сервер та дві робочі станції; відпрацювати технологію зберігання значних масивів інформації та представити ці масиви у режимі постійного мережевого доступу.

На третьому етапі відбуватиметься подальше розширення переліку джерел, поповнення електронних каталогів, баз даних, масивів повнотекстової інформації.

У контексті нашого дослідження можна стверджувати, що створення електронної бібліотеки сімейної медицини стане одним із складових елементів формування системи інформаційно-бібліотечного забезпечення сімейного лікаря в Україні.

Список використаної літератури

1. *Баркова О.* Організація фонду онлайнних документів / *О. Баркова // Бібл. вісн. — 2003. — № 4. — С. 8—12.*
2. *Брежнева В. В.* Информационное обслуживание: продукты и услуги библиотек и информационных центров / *В. В. Брежнева, В. А. Минкина — СПб. : Профессия. — 2004. — 363 с.*
3. *Могиленко О. Н.* Технологія створення електронної бібліотеки / *О. М. Могиленко // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: 9-я Междунар. конф. "Крым—2002" : материалы конф., 8—16 июня 2002 г., г. Судак. — Т. 1. — М., 2002. — С. 231—235.*
4. *Шаронова Н.* Актуалізація феномена електронних ресурсів бібліотек у системі наукових комунікацій / *Н. Шаронова // Бібл. вісн. — 2008. — № 3. — С. 47—50.*
5. *Шемасва Г.* Галузева електронна бібліотека: концептуальні положення / *Г. Шемасва, Т. Шаповалова, Т. Приходько // Вісн. Кн. палати. — 2002. — № 2. — С. 15—17.*